

(4) Paris 1889: Oeniga kvinnokongresser

Of all the prejudices that cling to the hem of woman's garment and persistently impede her progress, none holds faster than this. The idea that she owes service to man instead of to herself, and that it is her highest duty to aid his development rather than her own, will be the last to die.

Susan B. Anthony, 1900

I Paris hölls två internationella kvinnokongresser under världsutställningen sommaren 1889. Det pågick en offentlig diskussion i Frankrike om ett nattarbetsförbud för kvinnor i industrin. Frågan hade gett upphov till heta debatter i den franska nationalförsamlingen. Den första kongressen förkastade en sådan lag som orättvis. Den andra, officiell inom världsutställningen, accepterade särbehandling av kvinnor.¹

De två kongresserna hade ursprungligen planerats som en enda. En splittring blev – trots förhandlingar – resultatet av en kontrovers om den speciella arbetsmarknadslagen för kvinnor: nattarbetsförbudet.² Därför kom inte heller frågan om ”särslag” alternativt ”skyddslag” för kvinnor upp till någon profilerad debatt på någondera av kongresserna.

Om ordet ”feminist” vid den här tidpunkten hade varit lanserat av kvinnorörelsen, hade den icke-officiella ”fria” kvinnokongressen säkert använt sig av den beteckningen. Kongressen, som kallade sig *Le Congrès français & international du droit des femmes* (Franska och internationella kongressen för kvinnors rättigheter), betonade lika rättigheter. Den var en uppföljare till en kongress som hållits i Paris 1878 och som då hade varit den första *internationella* kvinnokongress som rest kvinnofrågan i hela dess bredd. Den ”fria” kongressen hölls utanför världsutställningen för att dess ledare Maria Deraismes inte kunde acceptera att en man som var positiv till särslag för kvinnor skulle

1. Mallet 1992; Zancarani-Fournel 1995:75ff.

2. Splittringen berodde inte på religion, vilket antas av Wilkins 1975:12; Bidelman 1982:173ff.

leda kongressen. Den officiella kvinnokongressen däremot, som accepterats av utställningskommissionen, hade inte några radikala feministiska anspråk och gick under den mindre offensiva beteckningen *Le Congrès international des œuvres et institutions féminines* (Internationella kongressen för kvinnliga institutioner och välgörenhetsinrättningar).³

Det rådde konsensus på båda kongresserna om att kvinnors natur var olik mäns. Oenighet rådde om vilka skillnaderna var, vilka som skulle kvarstå om kvinnor fick andra, bättre möjligheter och hur skillnaderna skulle användas för samhällets och familjens bästa. En total oenighet rådde om huruvida skillnader mellan könen borde ge upphov till speciella lagar eller inte.

Historikern Ellen Fries, den första svenska kvinna som disputerat för doktorsgraden, var i Paris som representant för den svenska kvinnoorganisationen Fredrika-Bremer-förbundet och besökte båda kongresserna. Hon visade aktning för den officiellt sanktionerade kongressen, den med en välgörenhetsinriktning, men var mer skeptisk till den kongress som hon menade att ”kottieriet” hade ordnat.⁴ Gemensamt klandrade Ellen Fries båda kongresserna för att de ägnade ”allt för liten tid åt *den ekonomiska sidan af kvinnofrågan*”. Speciellt den officiella kongressen hade avstått från området så när som på ett enda inlägg, enligt Fries. Hon ansåg själv att ”kvinnans arbete måste blifva bättre uppskattadt, kvinnan måste arbeta under mera normala förhållanden”. Detta låg Fries varmt om hjärtat. Hon hade året innan i Sverige framträtt med ett föredrag som senare trycktes. I det hade hon framhållit att kvinnors ställning på arbetsmarknaden var central inte bara som en försörjningsfråga utan för att den hade stor emancipatorisk betydelse. Det är inte konstigt att Ellen Fries, som kom från det svenska debattklimatet, frapperades av båda kongressernas ljumma intresse för kvinnors lönearbete och ekonomi. Hon fann i alla fall att rättighetskongressen var mer engagerad för saken än den med välgörenhetsprofil, där publiken utgjordes av kvinnor utan personliga försörjningsproblem.⁵

3. *Congrès français et international du droit des femmes, 1889, tenu à Paris, salle de Géographie du 25 au 29 juin 1889*. Paris, 1889, hädanefter = Paris June 1889; *Actes du congrès international des œuvres et institutions féminines* (Exposition universelle internationale de 1889). Publiés par les soins de la Commission nommée par la Comité d'organisation. Paris: Société d'éditions scientifiques, 1890, hädanefter = Paris July 1889; Den svenska översättningen är inte min. Jag har lånat den av den svenska journalisten Hilda Sachs, som använde det namnet på kongressen i *Idun* 1900:430.

4. Fries i FBFs tidskrift *Dagny* 1889, tre artiklar.

5. Fries artiklar i *Dagny* 1889:180f & citat 253. *Dagny* hade publicerat Fries kritik av den rigida

Dagstidningen *Le Figaro* gav röst åt en konservativ inställning när den anmärkte att kvinnorna på rättighetskongressen tog sig själva på alltför stort allvar. Journalisten tyckte att dessa kvinnor ”beklagade att de inte var män”. Däremot fick välgörenhetskongressen beröm av tidningens utsände för att den inte krävde jämlikhet med män – den ville bevara kvinnorollen, utan att visa avund för de privilegier män hade. Den fick uppskattning för att den koncentrerade sig på välgörenhet och på arbeten som kvinnor redan utförde och hade rätt att utföra.⁶

På grund av den politiskt instabila situationen i Frankrike under första delen av 1880-talet och de svårigheter som detta lett till för den franska kvinn rörelsen, hade elva år förflutit mellan den första och andra internationella kvinnokongressen i Paris. Däremellan hade en internationell kvinnokongress hållits i Washington år 1888, men där hade inte något nattarbetsförbud varit uppe till diskussion. Den nordamerikanska kongressen hade gästats av ett litet antal gäster från andra länder än de anglosaxiska, däribland fransyskan Isabelle Bogelot och finskan Alexandra Gripenberg.⁷

Båda Pariskongresserna år 1889 kunde räkna med deltagare som lockades av världsutställningen. Det var hundraårsminnet av revolutionen som firades. Därför vägrade europeiska monarkier, och de var många, att delta officiellt. Ändå kom nyfikna besökare och ackrediterade utställare från hela Europa och övriga världen. Arkitektoniskt dominerades utställningen av Eiffeltornet, en stabilt hopnitad men ändå skir järnkonstruktion.⁸ En så kallad Kairo-gata, där ”de främmande racerna” kunde beskådas livs levande, var en annan stor attraktion.⁹ Vid den ställdes kolonialfolk ut med sina hus och levde där hela sommaren. De skulle visa fram skillnaderna mellan folkslag. Men konstruktionen av dessa De Andra utföll inte hos alla besökare till kolonialfolkens nackdel även om förfråmligandet och avståndet betonades och raskaraktäris-

arbetsdelningen mellan kvinnor och män 1888. Manns 1997:74.

6. "Elles doivent regretter de ne pas être des hommes." i artikeln "Les femmes en congrès" av Charles Chincholle, *Le Figaro* 3/7 1889.

7. *Report of the International Council of Women Assembled by the National Woman Suffrage Association*. Washington DC: R. H. Darby, 1888, hädanefter = ICW Washington 1888; Gripenberg skrev en bok om sin vistelse i USA. Gripenberg 1889; Bidelman 1982:173ff; Klejman & Rochefort 1987:425ff.

8. Sverige deltog inte som nation, däremot Norge. Ändå hade Sverige över 160 utställare närvarande och ett eget hus. Schroeder-Gudehus & Rasmussen 1992:114.

9. Anna Sandström under sign. "Uffe", *Dagny* 1889, citat 183; Schroeder-Gudehus & Rasmussen

tiska drag schabloniserades. En annan svenska vid kongressen, Anna Sandström, blev lyrisk vid mötet med araber och afrikaner:

Ja, om människan verkligen är ”naturens konung”, så är det i form af arab och alls inte i form af europé. Hvilken rytm, hvilken poesi i den gången och den hållningen! Hvad mänskligheten ändå har blifvit neddragen genom byxor och stöfvlar! – Nästan samma vilda behag ser man hos många af de negrer som finnas här [...]¹⁰

Den gode och oförstörde vilden kunde vid denna tid rymmas inom en positiv konstruktion av den Andre. Var det den idealiske mannen som Anna Sandström tyckte sig se, en manlighet oförstörd av civilisationen? Inom kvinno- rörelsen kan man finna tankar på en likaledes oförstörd kvinnlighet, som inte fördärvats av förtryck och som borde kunna återerövas om kvinnor blev emanciperade.

Världsutställningen dominerade den centrala delen av den franska huvudstaden. Elektricitet var en nyhet som gjorde att utställningen kunde hållas öppen till midnatt. Drygt 30 miljoner besökare räknades in från maj till oktober. 69 officiella kongresser ägde rum. Därutöver hölls 18 kongresser utanför utställningsområdet och utan officiell sanktion samma sommar.¹¹ Till dessa hörde två socialistiska manskongresser, vilka också diskuterade behovet av arbetarskyddslagar. Att den första kvinnokongressen, rättighetskongressen, hölls utanför utställningen var alltså på intet sätt unikt.

En kongress om kvinnors rättigheter

Franska och internationella kongressen för kvinnors rättigheter 1889 arrangerades av dem som hade stått i spetsen för kvinnokongressen år 1878, Maria Deraismes och Léon Richer. En allians hade för en tid ingåtts mellan två grupper med delvis olika intressen.¹²

1992:112ff; Pinot de Villechenon 1992:28f; Ullman 2004:43ff.

10. "Uffe" i *Dagny* 1889:183; i brev skrev Sandström drastiskt från kongressen, Ullman 2004:162.

11. Världsutställningen var öppen från 5 maj till 31 oktober. Schroeder-Gudehus & Rasmussen 1992:112ff.

12. Paris June 1889; Formellt handlade det om ett samarbete och en temporär sammansmältning av två kvinnoorganisationer, La Société pour amélioration du sort de la Femme et la revendication de

Den grupp Maria Deraismes ledde var mest konsekvent i sina krav på jämlikhet när det gällde lagstiftning. För dessa radikala kvinnor var det otänkbart att acceptera *införandet* av en särbehandling på arbetsmarknaden. De ville få alla formella rättigheter män hade och krävde dem med åberopande av den klassiska jämlikheten formulerad under den franska revolutionen. Särdrag sågs som en försämring; kvinnorörelsen ville ha förbättringar. Kravet på jämlikhet uteslöt inte föreställningar om att kvinnor passade bättre än män för vissa arbetsuppgifter. Vad dessa kvinnor krävde var att få göra egna friare val, som skulle stödjas genom att kvinnor fick bättre utbildning och laglig rätt till alla yrken.

Denna kongress, liksom sin föregångare 1878, hade beskyddare bland deputerade till nationalförsamlingen och andra inflytelserika personer. Staden Paris hade gett ett litet finansiellt understöd, vilket förlänade kongressen en viss officiell prägel. Ungefär 200 personer deltog, vilket var något färre än 1878. Antalet utländska gäster var litet. Sverige jämte Polen, England, Belgien, Italien och Schweiz var representerade. Kongressen var bara öppen för deltagare som betalat en avgift i förväg. De fick rösta på föreslagna resolutioner.¹³

Ordförande var Maria Deraismes. Det hade inte ansetts lämpligt elva år tidigare att en kvinna var ordförande och det var fortfarande utmanande. Léon Richer och Clémence Royer var hedersordförande. Sekreterare var Eugénie Potonié-Pierre. Iakttagaren från Sverige, Ellen Fries, beskrev Maria Deraismes som ”en gråhårig, äldre dam med stark färg, vackra intelligenta drag och stora proportioner”. Fries tyckte att hennes klädstil var ”utsökt” men något överdriven. Hon ansågs vara rik och så vitt man visste var det hon som stod

ses droits (Föreningen för förbättrandet av kvinnors lott och hävdandet av deras rättigheter, som styrdes av Deraismes) å ena sidan och La ligue française pour le droit des femmes (Franska ligan för kvinnans rättigheter, med Richer i spetsen) å den andra, Paris June 1889:iii–iv & 279; Tvisten mellan Deraismes och Richer tycks ha gällt formaliteter. Bidelman 1982:176f och Ch. 5 om kongressen i detalj.

13. Kongressen sammanträdde 25–29 juni. Planer hade funnits på en helt öppen kongress. Paris June 1889:iii–iv & 2; Man träffades i La Salle de Géographie, *Le Figaro* 3/7 1889 [UW: det bör ha varit la Grande Salle de la Société de Géographie, Boulevard Saint Germain 184. Jfr adressen med ett annat möte som nämns i *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes* Nr 17 (15 Mai) 1891:3]; Två svenskor läste rapporter: Ellen Fries och Rosalie Olivecrona. Elizabeth Cady Stanton och Susan Anthony hade skrivit brev. Table des matières, Paris June 1889; Enl *Idun* 1889:312 var följande svenskor där: ”fröknarna Butenschön, Fries, Geijer, Roos, Sandström och Schoug samt fru Straube”; Bidelman 1982:176, 179; Klejman & Rochefort 1987:428.

för kostnaderna för kongressen.¹⁴ Deraismes var vid denna tid något över 60 år och hade sedan 1860-talet varit en ledande gestalt inom fransk kvinnorörelse. Hon var privatförmögen, hade förblivit ogift och varit verksam som journalist, dramatiker och aktivist för kvinnosaken.

När Ellen Fries trädde in i kongressalen första dagen såg hon en blandad skara, "(å)tskilliga fina, hyggliga damer af olika åldrar, de flesta utländskor, tjocka, målade fransyskor i de mest extravaganta toaletter, en och annan helt tarflig och hygglig bourgeoisie, till och med ett par i mössor, en och annan äldre, distinguerad herre samt åtskillige unge män af mer eller mindre självsvaldig uppsyn". På podiet satt Maria Deraismes där hon "lika flitigt sköter klockan för att lugna det lifliga auditoriet som solfjädern för att få svalka i sommarhettan och måhända lugna sina egna upprörda känslor".¹⁵

I sitt hälsningsanförande betonade Maria Deraismes kongressens jämlikhetsinriktning och förklarade bakgrunden till splittringen på två kongresser. Först hade ett gemensamt förslag blivit accepterat. Men styrelsen för världsutställningen ville utse kongressens ordförande. Den avsåg att välja en man som enligt Deraismes var politiker och akademiledamot. Hon nämnde inte hans namn men alla visste att det handlade om Jules Simon, en välkänd äldre fransk politiker.¹⁶ Han hade publicerat boken *L'ouvrière* ("Arbeterskan") på 1860-talet. Den skildrade det tunga och pressande fabriksarbetet och drev åsikten att kvinnor – och absolut den gifta kvinnan – borde finnas i hemmet, inte i ett lönearbete utanför hemmet. Simons åsikter var väl förankrade i lagstiftning vid denna tid. Enligt den hade den franske gifte mannen, liksom äkta män i många andra länder, rätt att besluta om hustrun fick lönearbete eller inte och om hon skulle tillåtas utöva sitt yrke i de få fall hon hade en utbildning.¹⁷

Själva frågan om att skydda kvinnor i industrin genom särskilda lagar hade länge diskuterats i Frankrike. Utifrån lagstiftningen i England från 1844

14. *Dagny* 1889:215.

15. *Dagny* 1889:215f; Paris June 1889:259; Eugénie Pierre, sekreteraren vid kongressen 1878, hade som gift lagt sin makes namn till sitt. Maken, pacifisten Edmond Potonié-Pierre bar också dubbelt efternamn.

16. Inledningstalet Paris June 1889:2ff; Klejman & Rochefort 1987:425f.

17. Simon 1861: se särskilt Préface; Jules Simon var republikansk politiker m m; I Frankrike måste en kvinna uttryckligen ha makens tillstånd för att lönearbete. I andra länder kunde bestämmelsen vara så formulerad att om mannen ville, kunde han förbjuda sin hustru yrkesarbete. Arnaud-Duc 1991:109.

hade frågan redan stötts och blötts i årtionden. Paul Leroy-Beaulieu hade i en känd bok om kvinnoarbetet under 1800-talet redan på 1870-talet sammanfattat den inhemska debatten om sådan särlagstiftning. Tre argument, menade Leroy-Beaulieu, hade rests *för* särlagar: att staten borde reglera arbetsmarknaden, att familjen – inte individen – var statens minsta enhet som skulle värnas samt att kvinnors lönearbete pressade ner mäns löner. Han avvisade dem med liberala argument: staten skulle vara en levande organism under förändring och regleras minimalt, kvinnor var individer, liksom män och kvinnors lönearbete var en nödvändighet för dem själva och för industrin.¹⁸ Leroy-Beaulieu var emot all reglering av arbetsmarknaden. Det var alltså inte någon ny diskussion, utan en som förts under lång tid, som i Frankrike höll på att formuleras till lagförslag. Men vid den här tiden började den allt oftare ses i ett övernationellt perspektiv. Därför är det intressant att se de två kvinno-kongressernas olika ställningstagande, när kvinnor börjar framträda i en offentlighet med pretentioner på att vara internationell.

Maria Deraismes framhöll vid kongressens öppnande att hon och andra inte hade kunnat acceptera den ordförande, som världsutställningens arrangörer ville anlita. Deraismes delade in kvinnoförkämpar i två kategorier. Hon menade att det fanns ”liberaler”, som ville ge rättigheter som privilegier till alla ansvarsfulla människor. Och det fanns ”protektionister”, som ville bestämma vad kvinnor kunde och inte kunde göra; dessa ville begränsa möjligheterna för dem de sade sig vilja beskydda.¹⁹ Som debatten stod var det i stort sett en fri arbetsmarknad som ställdes mot en reglerad.

Det förbud för kvinnor att arbeta i industrier nattetid som diskuterats i nationalförsamlingen, kritiserade Maria Deraismes i sitt tal som en begränsande protektionism. Hon berömde två parlamentariker, Yves Guyot och Frédéric Passy, för att dessa hade argumenterat mot lagen. Avsikten bakom förslaget var kanske god men en lag skulle få dåliga följder. Som liberal ville Deraismes inte ha speciella skyddslagar och betecknade dem som motsatsen till en principiell frihet för alla människor. Hon förde individualismens talan:

18. Leroy-Beaulieu 1873: t ex 192ff.

19. "le fond" [...] ": les libéraux et les protectionnistes." Paris June 1889:3; För Maria Deraismes var skillnaden mellan "protectionnistes" och "libéraux" den enda särskiljande fråga som existerade inom kvinnorörelsen enl Krakovitch 1980:27.

Allt det vi kräver hämtar sin styrka endast ur principer som rättvisa, jämlikhet och frihet ur vilka rätten har sitt ursprung. Och vi vill framhäva att rätten inte går att dela på; vilket inte hindrar oss från att dela upp våra reformkrav så att de passar tidsandan.²⁰

Hennes tre principer ”rättvisa, jämlikhet och frihet” låg nära den franska revolutionens och sedermera republikens ”frihet, jämlikhet och broderskap”. Men hon hade bytt ut ordet broderskap mot rättvisa och därtill placerat det först. Dessa tre ord ger en sammanfattning av hennes historietolkning: franska revolutionen hade glömt sina systrar. Genom att framhäva rättvisa och para den med jämlikhet ville hon ge revolutionens ursprungliga anspråk dess upprättelse.

Med anmärkningen att kvinnorna behövade dela upp sina reformkrav efter ”tidsandan” syftade Maria Deraismes på att hon *ännu* inte ansåg rösträttsfrågan lämplig att driva. På sikt fanns fler krav att ställa än de som för tillfället kunde lyftas fram och drivas vid denna kongress, innan kvinnors jämlikhet var uppnådd; det var hennes dolda budskap. Detta ska ses som ett för den tidens åhörare tydligt svar till debattören Hubertine Auclert, vars krav på omedelbart politiskt medborgarskap Maria Deraismes hade vägrat att sätta upp på kongressens dagordning. Frågan om Auclerts föredrag skulle vara med eller inte var sannolikt en schism om strategi mer än om talets innehåll, vilket kongressen i övrigt skulle visa.²¹ När det däremot gällde jämlikhet på lönearbetsmarknaden, ålade Deraismes sig inte någon återhållsamhet. Där gällde det att försöka förhindra *införandet av restriktioner* som tidigare inte funnits. Nattarbetsförbudet var ett förestående hot som måste bekämpas. Det var aktuellt. När det gällde rösträtten var frågan istället att få parlamentet att *utvidga en rätt* till kvinnor som män redan hade, vilket kunde vara svårare. Det var därför inte heller lika akut. Kanske kunde krav på rösträtt för kvinnor även innebära ett hot mot den ännu instabila Tredje republiken? Detta var en farhåga som många hyste. Den unga republiken hade under sina första år

20. "Toutes nos réclamations ne puisent leur force que dans les principes de justice, d'égalité et de liberté d'ou ressort le droit. Et, comme nous venons de le dire, le droit est indivisible; ce qui ne nous empêche pas de proportionner nos demandes de réformes à l'état d'esprit du temps." Paris June 1889:3f.

21. Om schismen med Auclert, se t ex Goldberg Moses 1984:218ff. Auclert är hjältinnan och den radikala i Goldberg Moses tolkning, liksom hos Hause & Kenney 1984. Men Goldberg Moses gör också Deraismes rättvisa genom att visa att hon året efter kongressen offentligt stödde krav på rösträtt.

redan skakats av flera allvarliga politiska kriser. Som vi ska se var kongressen inte alls emot en jämlikhet som i sig inkluderade rösträtt för kvinnor; sådana jämlikhetskrav fick uttalas och uttalades flera gånger under kongressen. Vad Maria Deraises var oense med Hubertine Auclert om var, vilken fråga som för tillfället borde *drivas*. Deraises ville inte ge prioritet åt den politiska rösträtten. Samtidigt går rakt igenom hennes eget anförande ett krav på en total jämlikhet med män på alla områden.

Maria Deraises undrade i sitt inledningstal retoriskt om det verkligen gick att säga att den franska revolutionen 1789 hade levt upp till sina egna principer. Den hade uteslutit halva mänskligheten: kvinnorna. Detta trots att Olympe de Gouge, Rose Lacombe och många andra kvinnor hade stött revolutionen i dess kamp för jämlikhet för alla. Deraises sade sig förstå att kvinnor hade förlorat all tro på den nya ordningen efter det sveket. Även om mäns kroppsstyrka hade haft sin betydelse under stenåldern, behövdes och användes numera det *legala* systemet för att vidmakthålla ”kvinnors underordning”.²²

I mitten av sitt tal övergav Deraises argumentet om rättvisa som bas för sina krav och övergick till att hävda kvinnors utökade medborgerliga rättigheter med argument om den kvinnliga särarten. Kvinnor var mer moraliska och fredliga än män. Om de tog del i det samhälleliga livet skulle detta få en kvalitativt ny prägel. Kvinnan hade skapats för att bli moder och därför var även en barnlös kvinna en utmärkt uppfostrare. Den kommande kvinnomancipationen skulle bli en fredlig revolution. Världen skulle förändras när kvinnans särart fick sitt genomslag:

Genom att ge kvinnan det hon bör ha, genom att återge henne den mänskliga värdighet som godtyckliga lagar orättvist har tagit ifrån henne, tillför vi den civiliserade världen något nytt. Inte genom att tillföra ny kraft utifrån men genom att bättre disponera de krafter som redan finns tillgängliga.

Genom att emancipera kvinnan skulle hon som individ förändras till det bättre, liksom familjen, samhället och hela mänskligheten skulle bli bättre.²³

Det är underförstått i detta resonemang att Maria Deraises såg en total

22. "[...] la subordination féminine [...]" (5), Paris June 1889:4f.

23. "En restituant à la femme ce qui lui est dû, en lui rendant la dignité humaine dont l'ont privée injustement des lois arbitraires, nous fournirons au monde civilisé un apport nouveau; non par

jämlikhet som slutmålet och inte exkluderade det politiska medborgarskapet. Deraises var strategisk, om än inte logisk. Hon byggde sitt försvar för kvinnoemancipationen dels på jämlikhet och rättvisa och dels på den (bättre) kvinnliga särarten med betoning på moderskapet. Men kraven – som restes utifrån dessa skilda utgångspunkter – var *samma* rättigheter. Hon gjorde ingen begränsning av den jämlikhet hon krävde. Moderskapet skulle inte bli föremål för särskilda lagar. Sådana hade hon som liberal avvisat. Den biologiska olikheten mellan kvinnor och män borde inte resultera i att staten behandlade vuxna människor olika.

Kraven på en jämlikhet inför lagen drevs, det är angeläget att påpeka, inte av kvinnor som ansåg sig vara ”lika” män, biologiskt sett – oavsett vad deras belackare än försökte och har försökt att påstå. Att dessa aktivister uppfattade kvinnor som biologiskt annorlunda än män, hindrade dem inte från att önska sig ett samhälle i vilket alla individer behandlades lika i juridiskt hänseende. Lika tydligt som talet om den kvinnliga särarten var, lika klart talade Deraises om kvinnans underordning som det historiska faktum kvinnorörelsen utmanade. Underordning via lagstiftning hindrade den kvinnliga naturens fulla utveckling.

Skyddslagar diskuterades knappast på denna kongress. Deltagarna antogs ha samma inställning till frågan som ordföranden: en rättighetskongress krävde naturligtvis lika rättigheter. Som Ellen Fries anmärkte, talades det överhuvudtaget inte mycket om kvinnor och arbete, om kvinnor och ekonomi.²⁴ Än mindre togs industriarbetet upp, för vilket nattarbetsförbudet i första hand var tänkt.

En session om ekonomi som leddes av Maria Deraises själv hade ett enda inlägg om nattarbetet. Det kan nog ses som en summering av många av deltagarnas åsikter även om somliga inte tog avstånd från all form av arbetarskydd. En rapport om kvinnors arbete, av Mme Fabre, sekreterare i La Société l’Avenir des Femmes de Nîmes, satte fokus på arbetarskors rätt till och behov av ett välbetalt arbete. Hennes rapport lästes upp av Maria Martin, sedan 1888 redaktör för tidskriften *La Citoyenne*, vars utgivning hon tagit över efter Hubertine Auclert. Ett nattarbetsförbud, var budskapet, skulle inte

l’introduction d’une force nouvelle, mais par un meilleur emploi de celles qui existent.” (11) Paris June 1889:4ff.

24. *Dagny* 1889:253.

ändra på unga kvinnors hårda slit som sömmerskor eftersom förbudet kunde överskridas med 60 dagar per år utan sanktioner. Däremot skulle lagen hålla kvinnor borta från andra respektabla sysselsättningar.²⁵

Rapporten opponerade mot den äktenskapssyn som låg bakom lagstiftningen:

Att se på äktenskapet som ett yrke för kvinnan (och det är faktiskt som ett yrke det anses av dem som begär ett förbud för kvinnors arbete) tycks oss vara både omoraliskt och förnedrande.²⁶

Utifrån en syn på äktenskapet som ett yrke, kunde den gifta kvinnan ses som en legaliserad prostituerad, såld på livstid istället för en kortare stund. Detta framstod som moraliskt stötande enligt rapportens sätt att resonera. Liknande tankegångar om äktenskapet som mer eller mindre legal prostitution utvecklades av många debattörer vid förra sekelskiftet, när de kritiserade äktenskapets villkor och juridiska ramar.²⁷ Mme Fabre var varken den första eller den sista.

Rapporten framhöll att ett förbud vore detsamma som att stifta en slaverilag: ”Ja, slaveri är inte ett för starkt ord och det täcker precis vad vi vill säga.” Ordet ”beskydd” hade genom historien använts för att dölja maktmissbruk. Hur kunde republikens försvarare under hundraårsjubileet av revolutionen införa ett så kallat beskydd av kvinnan, just när hon genom studier, viljestyrka och arbete har de börjat göra sig gällande inom professionella karriärer? Om kvinnan var svag behövde hon sin frihet för att kunna bli stark. Ett förbud skulle hindra avancemang. Rapporten gav dagstidningarnas tryckerier som ett exempel på arbetsplatser som nattarbetsförbudet skulle utestänga kvinnor från.²⁸ Förhållandena på tryckerierna skulle bli något av ett paradexempel

25. Paris June 1889:116ff; Bidelman 1982:180.

26. ”D’ailleurs, le mariage, considéré comme une profession pour la femme (et c’est bien comme une profession que le mariage est considéré par ceux qui demandent l’interdiction du travail à la femme), nous semble immoral et dégradant.” Paris June 1889:120.

27. Text av paret E. Marx och E. Aveling år 1885 enl DuBois 1997:66; Garrett Fawcett (1891) i Rowold 1996:285; ”Den internationella kvinnokongressen i Paris”, DN 17/4 1896; Hamilton 1909; Frida Stéenhoff drog paralleller mellan sk tvångsäktenskap och prostitution i början av 1900-talet, Carlsson Wetterberg 1994:93.

28. ”Oui, l’esclavage, le mot n’est pas trop fort et ne dépasse pas notre pensée.” Paris June 1889:122; Liknelsen med slaveri låg nära till hands för många kvinnoaktiviteter och upprörde många män. Rowold 1996:78.

bland feminister på hur kvinnor diskriminerades av ett nattarbetsförbud.

Den radikala rapporten krävde även rätt för gifta kvinnor att disponera sin egen inkomst, politisk rösträtt för kvinnor och ett äktenskap som ingicks mellan likar, det vill säga stora förändringar i lagstiftningen på flera områden. Slutplädningen gällde bildandet av en landsomfattande paraplyorganisation av kvinnor, vilket på sikt skulle kunna leda till förändringar.²⁹

Léon Giraud hade försvarat kvinnors politiska rättigheter i bokform och i artiklar i veckotidningen *La Citoyenne*, som framförallt drev rösträttsfrågan. På kongressen lade han fram sina något motstridiga åsikter om kvinnors arbete; han talade *mot* att kvinnor arbetade i industrin men *för* att fler intellektuella karriärvägar öppnades för dem. Kvinnor borde utföra så lite manuellt arbete som möjligt och så mycket arbete med en social funktion som möjligt.³⁰

Vad Giraud ville ha var en klar genusarbetsdelning, inte av den allra mest konventionella sorten men nära den vanliga uppfattningen om att kvinnans plikt och läggning främst var att ägna sig åt omsorg. Han tog för givet att gifta kvinnor skulle stanna hemma medan ogifta kvinnor skulle vara fria att göra karriär. Han gjorde på sätt och vis ett inlägg i debatten om nattarbetet: inget av de yrken han föreslog för kvinnor utfördes på natten. Och han ville nog förbjuda gifta kvinnor att lönearbeta, fast han inte sade det rent ut.

Giraud stödde sin argumentering mot kvinnor i tungt arbete på vad Jules Simon hade hävdad i sin bok *Arbeterskan*. Han anslöt sig till den ofta upprepade argumentet att industriarbete för kvinnor drev den manlige arbetaren till "cabaret" på kvällarna eftersom hans hem inte var städad och middagen inte stod på bordet när han kom hem. Eftersom lönearbetet gav arbetarkvinnan låg lön, borde hon lika väl kunna avstå från inkomsten och ägna sig åt att uppfostra sina barn. Om industriellt arbete förbjöds för kvinnor skulle alla kvinnor kunna bli gifta (underförstått: män skulle tjäna mer pengar); änkor borde få en livförsäkring efter sin man; ogifta kvinnor borde förbjudas att

29. En resolution som ställdes men inte antogs för att rösträttskravet ansågs inopportunt. (123) Paris June 1889:123f.

30. Paris June 1889:111ff; *Dagny* 1889:253; Klejman & Rochefort 1987:429; Léon Giraud hade 1881 grundat veckotidningen *La Citoyenne* med Hubertine Auclert och Antonin Levrier, vilken krävde politiska rättigheter för kvinnor. Giraud skrev en bok om kvinnans politiska rättigheter. Goldberg Moses 1984:215.

syssla med banala nöjen.³¹ Det senare antagligen för att de unga kvinnorna inte skulle bli bortskämda och fordra för mycket som hustrur. Så långt var Girauds åsikter konservativa och verkar inte alls på sin plats på denna kongress. Genom att göra ett tillägg i en annan riktning blev han mindre ensidig – och tydligen accepterad: han ville se kvinnor som läkare, advokater och administratörer. Det var yrken som passade kvinnor.³²

Giraud hade i frågan om rösträtt för kvinnor arbetat tillsammans med Hubertine Auclert i *La Citoyenne* under 1880-talet. Hans inlägg på kongressen visar att ett radikalt ställningstagande för kvinnors politiska medborgarskap inte behövde vara kopplat till en önskan om ett ekonomiskt medborgarskap. Tvärtom var han alltså positiv till starka inskränkningar av kvinnors arbetsrätt. Och hans syn på arbetarklassens villkor var orealistiska. Att tro att kvinnans inkomst i en arbetarfamilj var försumbar bara därför att den var liten, var att inte känna till en arbetarfamiljs verklighet. Idén om ett förbud för unga kvinnor att ägna sig åt vissa sysselsättningar – och i fråga om detta hade han inte ett ord att säga om unga män – visar på en auktoritär syn på kvinnor. För Giraud var det ekonomiska medborgarskapet för kvinnor otänkbart, medan han kämpade för ett politiskt sådant.

Nio resolutioner antogs allt som allt av kongressen. Ingen av dem tog direkt ställning till arbetarskyddslagstiftning. Men flera av dem tog upp jämlikheten mellan kvinnor och män: en begärde lika lön för kvinnliga och manliga lärare; en begärde tillträde för kvinnor till alla civila professioner; en begärde tillstånd för kvinnor att verka som jurister; en begärde en revision av Code Napoléon, det vill säga den franska grundlagen från början av 1800-talet, så att den tog hänsyn till principerna om rättvisa och absolut jämlikhet. Eventuellt skulle detta sista krav kunna läsas som ett krav på både rösträtt och jämlika villkor i äktenskap och på arbetsmarknaden. Jämlikhetskraven var genomgående; särskilda hänsyn till kvinnor formulerades bara i kravet på att kvinnofängelset S:t Lazare skulle rivas. Där vistades prostituerade. Kanske går det även att utläsa en jämlikhetsfråga beträffande sexualmoral i denna resolution, som då skulle kunna räknas som ännu ett jämlikhetskrav. Rösträttsfrå-

31. Paris June 1889:112ff; "Cabaret" som tillflykt för män var ett vanligt argument, t ex Ardaillou 1998:90, 95.

32. Paris June 1889:115.

gan togs inte upp uttalat i någon resolution.³³ Men den kan inläsas i kravet på en revision av Code Napoléon. Maria Deraismes breda jämlikhetskrav kan ses som inkluderande politiskt medborgarskap utan att lyfta fram det. Rapporten från kvinnorna i Nîmes innehöll även den ett uttalat rösträttskrav, vid sidan av dess starka plädering för ett ekonomiskt jämlikt medborgarskap. Rösträttsfrågan undveks som resolutionskrav av politiskt taktiska hänsyn, men kravet hade ändå uttalats och fått stå oemotsagt vid flera tillfällen. Léon Giraud hade fått tala fast han var en känd förespråkare för kvinnors rösträtt – eller kanske just därför. Hans åsikter i övrigt var knappast för en jämlikhet.

En granskning av kongressen ger vid handen att rösträttskravet fanns med men endast som en del av en större agenda för kvinnoemancipationen. Utåt, i receptionen av kongressen, är det inte någon tvekan om att både det ekonomiska och det politiska medborgarskapet blivit uppfattade som krav. Marya Chéliga-Loévys *Bulletin de l'Union Universelles des Femmes* fastslog att kongressens alla krav kunde summeras som ”idén om rättvisa, jämlikhet, lycka och fred”. Hennes tolkning gjordes inifrån de aktivas krets och får ses i skenet av det. Men också kongressdeltagare som inte var inne i alla turerna mellan franska kvinnogrupper och i den franska politiken hade uppfattat det som om kongressen var öppet positiv till kvinnors rösträtt. Ellen Fries bedömning var att jämlikhet vid denna kongress hade krävts på alla områden och att rösträttsfrågan varit väsentlig:

Sålunda har kvinnofrågan genast i Frankrike fått en *radikal* anstrykning. Man fordrar *genast alla* rättigheter, sålunda äfven den *politiska rösträtten*, ja denna fråga är för en del af den franska kvinnofrågans vänner denna frågas a och o [...]³⁴

Kongressen gav även kritiska utomstående intryck av att kräva jämlikhet i alla avseenden, också det politiska. Ett exempel på detta gav Jules Simon. I sitt hälsningsanförande vid den kvinnokongress, som hölls några veckor senare, var Simon tydlig när han deklarerade att rösträtten inte skulle få komma upp på hans kongress, även om den tidigare kvinnokongressen behandlat den.³⁵

33. Bidelman 1982:180f, 258.

34. *Dagny* 1889:180; även den som skrev i *Idun* 1889:302 hade uppfattat att rösträtten behandlades.

35. *Dagny* 1889:180 (citat); Paris July 1889:X; "[...]: l'idée de la justice, de l'égalité, du bon-

En kongress om kvinnors välgörenhet och andra verksamheter

Den internationella kongressen för kvinnliga institutioner och välgörenhetsinrättningar var officiellt sanktionerad. Den samlade drygt 550 personer, av vilka nästan 400 kom från Frankrike. Den ägde rum i rådhuset i S:t Sulpice, ett arrondissement centralt beläget i Paris. Denna kongress verkar ha haft ett större antal deltagare än den föregående men troligen var närvaron mer oregelbunden. Biskopen av Paris hade offentligt ogillat kongressen och därmed kom inte det katolska borgerskapets damer – de som kom var protestanter. Ellen Fries anmärkte att på denna kongress ”hade man haft svårt att få någon talrik publik. Många intelligenta, intresserade fruar hade af sina män formligen förbjudits att anteckna sig för kongressen”.³⁶

Kongressen lade tonvikten på kvinnors filantropiska verksamheter. Bristen på närvaro kunde även bero på att programmet envetet cirklade kring en detaljerad presentation av välgörenhetsinsatser utan övergripande diskussioner. Det förekom ”en mängd tal, behandlande olika föreningar för att hjälpa och understödja fattiga, sjuka eller andra af samhället åsidosatta varelser. Man skulle till och med kunna anmärka, att man af dessa redogörelser fick mera än hvad man kunde tåla vid”, menade Ellen Fries.³⁷

Kongressen hade ett mindre utmanande syfte än den fristående. Några män och kvinnor deltog i båda kongresserna. Män var alltid mötesordförande. De två kongresserna var inte antagonistiska och kunde ses som komplementära; åtminstone bör de ha uppfattats så av dem som valde att delta i båda. Journalisten och redaktören Maria Martin, till exempel, som var emot speciella arbetarskyddslagar för kvinnor, fungerade som sekreterare under välgörenhetskongressen tillsammans med Monsieur Beurdeley, borgmästare i VIIIe arrondissementet i Paris och en ivrig tillskyndare av skyddslagar för kvinnor.³⁸

heur et de la paix.” *Bulletin de l’Union Universelle des Femmes*, Nr 3 1890:14; Klejman & Rochefort 1987:431.

36. Kongressen hölls 12–18 juli 1889, Paris July 1889: VII; *Dagny* 1889:217 (inkl citat); Klejman & Rochefort 1987:434.

37. Inledningstal av de Morsier, Paris July 1889:XXff; *Dagny* 1889:249 (citat); Bidelman 1982:175.

38. Klejman & Rochefort 1987:432ff; Paris July 1889: II, VI.

Mme Emilie de Morsier hade tagit initiativ till kongressen. Hon var aktiv mot reglementeringen av prostitution. Ministern för offentliga arbeten, Yves Guyot, personifierade regeringens stöd.³⁹ Han var motståndare till särdrag på arbetsmarknaden för kvinnor, men kanske allra mest känd för sitt motstånd mot reglementeringen av prostitutionen. Många utländska gäster var med på båda kongresserna, som till exempel Ellen Fries. Fler utländska gäster kom till denna kongress än till den förra, speciellt många kom från England. 21 länder var representerade.⁴⁰

Den omstridde ”protektionisten” Jules Simon var ordförande. Han var redan en gammal man med sitt livsverk bakom sig. Han hade varit professor i filosofi och chefredaktör för ett flertal dagstidningar. Som politiker hade han varit regeringsbildare, statsråd och mångårig parlamentsledamot. Han var en känd försvarare av republiken och hade tidvis varit politiskt förföljd för det. I kvinnofrågan hade han redan 1862 gjort sitt berömda inlägg med boken *Louvrière*. I bokens förord framhåller han att det är en bok om moral. Simon kritiserar inte direkt förhållandena i fabriker men beskriver i detalj arbeten och arbetsmiljöer. Han anser att betalningen var relativt bra men menar att fabriksarbete trots detta förstörde arbeterskornas kvinnlighet och att de borde ersättas av män. En kvinna borde nämligen inte lämna sitt hem. Beundran för denna bok var stor. Den hade till och med åberopats på den nyligen hållna rättighetskongressen – visserligen av en man men en som var radikal i frågan om kvinnors rösträtt. Jules Simon var positiv till särdrag för kvinnor på arbetsmarknaden.⁴¹ Boken *Louvrière* innehåller dystra interiörer från olika fabriker som författaren hade besökt. Det var denna bild av industriarbetet, som användes av många personer som refererade till boken, utan att de alltid höll med Jules Simon i frågan om kvinnors arbete utanför hemmet. Boken

39. ”Travaux Public”, Paris July 1889: XX & XXV.

40. Cirka 45 personer, bl a Mrs Stopes och Mrs Joséphine Butler (obs att listan innehåller ”délégués et adhérents étrangers” och kan ta upp t ex föreningar och personer som bara stödde kongressen). Säkert närvarande var gäster från Belgien (6, bl a Mlle Popelin), Brasilien, Danmark (6, bl a Frederik Bajer, Mlle Kristine Frederiksen), Finland (bara Alli Trygg), Grekland (3, bl a Calleroé [sic] Parren), Holland, Indien, Irland, Island, Italien, Norge (bara Anna Bugge Wicksell), Polen, Rumänien, Ryssland, Schweiz, Skottland, Spanien, Sverige (bl a Anna Hierta Retzius, Ellen Fries), Tyskland (3, bl a Lina Morgenstern), USA (12, bl a Frances Willard, May Wright Sewall, Lillie Devereux Blake och Lucy Stone) och Österrike. Paris July 1889:529ff samt *Dagny* 1889:220.

41. Simon 1861: Préface; Paris July 1889: Vf & XVIIff; Thibault & Riot-Sarcey 1995: 49; Zancarini-Fournel 1995: 88. Se också Simons agerande på Berlinkonferensen år 1890, i denna bok.

var i första hand en kritik av arbetsmiljöer. Vid slutet av seklet var den en klassiker, läst eller känd av de flesta.

Tre kvinnor var kongressens hedersordförande: däribland Isabelle Bogelot, som blivit kassör i International Council of Women 1888, det vill säga året innan. Ministern och liberalen Yves Guyot var djupt involverad i denna kongress liksom fredsaktivisten Frédéric Passy. Dessa två var kända som motståndare till alla statliga ingrepp på arbetsmarknaden.⁴² De liksom Jules Simon återkommer flera gånger i samband med diskussioner om nattarbetsförbud för kvinnor på internationella kongresser, även manligt dominerade sådana.

I sitt tal vid kongressens öppnande gjorde Jules Simon klart för sin publik att den inte borde komma med förslag till lösningar på samhällsfrågor eller anmärka på sådant som redan var bestämt. I detta inbegrep han säkert den aktuella diskussionen om ett nattarbetsförbud för kvinnor. Han väntade sig, det betonade han auktoritärt, att kongressen skulle verka i samförstånd. Kongressens syfte var att lyfta fram det som kvinnor hade gjort, det de hade organiserat, kanske i viss mån vad de ännu borde göra.

Han talade till kvinnorna som mödrar och uppfostrare av den nya generationen i en gammal tradition, som hotades av den nya tiden. Kvinnan var moralens upprätthållare. Han vände sig till de franska kvinnorna med förtvivlan över den bild som målades upp av Paris som det syndfulla Babylon. Det påstods att fransmännen var libertiner och fransyskorna utan moral, att Paris var de skamlösa nöjenas huvudstad. Simon uppmanade kongressens kvinnor att visa att detta var fel: de flesta fransyskor var modiga och patriotiska och ställde höga moraliska krav. Kurtisaner fanns i alla storstäder. Romanförfattare och journalister skrev bara om det sensationella, inte om de tusentals fransyskor som vördade Gud och strävade i sina dagliga liv på ett hedervärt sätt. Det var de som utgjorde Frankrike.⁴³

I sitt avslutningsanförande några dagar senare kunde Jules Simon inte låta bli att öppna vädra sin olust över rättighetskongressen. Han ville betona att alla kvinnosammankomster inte var av samma dubiösa sort som den:

42. Paris July 1889:Vff & XXXff, bl a gav Guyot en reception för deltagarna i "son hôtel, 246, Boulevard Saint-Germain". (Guyot var minister 1889–93.) Frédéric Passy satt i organisationskommittén. (Passy var deputerad till nationalförsamlingen 1881–1889. Hans största intresse var fredsfrågan. Se *Dictionnaire des parlementaires français*. Paris 1889–1940.)

43. Jules Simons öppningstal, Paris July 1889:IXff; Zancarini-Fournel 1995:80ff.

Det finns ofta i Paris kvinno­sammankomster som inte alltid är sådana att de är bra för vår sak. Här vill jag skynda mig att tillägga att vår kongress inte har något gemensamt med de sammankomster som jag talar om.⁴⁴

Jules Simon polemiserade i sitt sluttal mot kvinnors krav på mer deltagande i samhällslivet; han var mot deras lönearbete, mot deras jämlikhetskrav och mot deras krav på rösträtt och politisk valbarhet. Han hade förstått att sådana krav hade ställts på den andra kongressen. Personligen hade han inte varit där, lika lite som han varit närvarande under sessionerna på den kongress han var i färd med att avsluta. Sin uppfattning måste han ha skaffat sig genom andrahandskällor, kanske genom tidningar.

Simon var en stor vältalare. Han ville varken att kvinnor skulle få ekonomiskt eller politiskt medborgarskap. Han hotade kvinnor med förlusten av samhällets respekt och lockade dem med att deras kvinnlighet blev högt uppskattad, om de frivilligt underordnade sig. Han jämförde den tidigare kongressens ”passioner” med den vishet som präglade den kongress han talade till. Ångmaskinen såg han som en olycklig uppfinning som dragit in kvinnor i det industriella arbetet och tvingat dem att lämna sina familjer. Hans tal cirklade länge kring temat fred och kvinnlighet. Kvinnans uppgift var att verka för freden: ”Se där en politisk rättighet som ingen kan ta ifrån er. Tro mig, den är den bästa av dem alla.” Han hänvisade till sin egen erfarenhet och försäkrade att politisk aktivitet inte var något att sträva efter. Kvinnor skulle förlora mer än de vann om de blev politiskt engagerade; de skulle förlora den respekt män visade dem på grund av deras svaghet, och de skulle förlora sin kvinnliga godhet.⁴⁵ Med både hot och beröm försökte Simon få kvinnor att vara nöjda med sin roll.

Ordföranden och troligen många med honom ville ha lagar som särskyddade kvinnor men detta blev – lika lite som på den tidigare kongressen – föremål för öppen diskussion. Det tycks ha rått en konsensus om att inte tala om denna eventuella lagstiftning. Motståndare till nattarbetet – som

44. "Il y a souvent à Paris des assemblées de femmes qui ne sont pas toujours de nature à faire avancer vos affaires. Je me hâte d'ajouter que votre congrès n'a rien de commun avec les assemblées dont je parle." (LVI), Paris July 1889:LVIff.

45. "Voilà un droit politique qu'on ne peut vous enlever. Croyez-moi, c'est le plus beau de tous", Paris July 1889: LXV.

Maria Martin – fanns med som aktivister och detta kan ha varit ytterligare ett skäl till att inte öppna någon debatt.

Ett nattarbetsförbud nämndes uttryckligt endast av en engelska, Florence Balgarnie. Hon hade gjort stort intryck på Ellen Fries, som kommenterade hennes utseende, sätt att framträda och hennes politiska jämlikhetskrav för sin svenska läsekrets:

Ville man ha en föreläserska, som oemotståndligt för det manliga könet skulle predika om den politiska rösträttsfrågan, då bör man föreslå *Miss Balgarnie*, sekreterare i det engelska rösträttssällskapet. Hennes lockiga hufvud, skära kinder och strålande ögon vore visst oemotståndliga argument för det starka könet, som i detta fall är så bedröfligt svagt. Se på henne och säg sedan att det endast är gamla, fula flickor på öfverblifna kartan, hvilka få i sitt hufvud så okvinliga tankar, som politisk rösträtt.⁴⁶

Balgarnie tog avstånd från allt vad särlagar för kvinnor hette men inte från alla arbetarskyddslagar. Hon berättade att kvinnor hade ersatts av män i vissa fabriker, efter att förbudsagar införts i hennes hemland. Lagarna gav kvinnor, men inte män, tio timmars arbetsdag, halv arbetsdag på lördagar och en fri söndag. Men Balgarnie uttryckte även sitt missnöje med det äldre systemet som varit utan statlig reglering. Hon ville för sin del se en reglerad arbetsdag på åtta timmar för alla arbetande. Det skulle ge arbetslösa jobb och göra arbetande kvinnor och män lyckligare även om kapitalisternas profit minskade.⁴⁷ Därtill hade hon, enligt Fries, kommit med krav på rösträtt.

Att ett sådant tal överhuvudtaget hamnade på denna kongress är märkligt. Åttatimmarsdagen var ett socialistiskt krav. Internationellt restes det för första gången på den socialistiska kongress som hölls i Paris i stort sett samtidigt som välgörenhetskongressen. Men Balgarnies tal fick inte några konsekvenser. Det orsakade varken resolutioner eller diskussioner.

Florence Balgarnies kombination av krav på statliga ingripanden genom arbetsrättslig lagstiftning men utan särbehandling av kvinnor är en modell som återkommer som lösningsförslag många gånger senare på internationella kvinnokongresser. Här framfördes denna modell för första gången på en in-

46. *Dagny* 1889:219f; Balgarnie var 1889 18 år gammal om man får tro Tyrell 1991a:292.

47. Paris July 1889:481ff.

ternationell kvinnokongress. Den kommer i denna bok att betecknas som en socialistiskt feministisk modell. Senare kom den att knytas mer precist till just nattarbetsförbudet. Det är att märka att Balgarnie tog avstånd från särlagar för kvinnor men inte explicit nämnde nattarbetsförbudet. En negativ inställning till särlagar var inte alls okänd i England, även om den denna gång avvek från den gängse liberala modellen, som tog avstånd från *all* arbetarskyddslagstiftning. Antagligen behandlades Florence Balgarnies inlägg som ett udda infall av en främmande gäst. Det hade passat bättre på rättighetskongressen.

Bland kongressens arrangörer rådde motsatta uppfattningar beträffande kvinnors behov av beskydd. Emilie de Morsier uttryckte sig positivt till speciella lagar för kvinnor när hon summerade några av kongressens viktigaste resultat:

Kongressen 1889 bör kunna visa att kvinnorna har bestått provet och att de har rätt till förtroende och till beskydd, något som har förvägrats dem fram till denna dag.⁴⁸

Arbetarskydd var för de Morsier svaret på för stor exploatering. Staten borde träda in som beskyddare av kvinnor. Fanns det kanske ett underförstått krav på ett större deltagande i den politiska processen, när de Morsier framhöll att kvinnor hade ”rätt till förtroende”? Kanske hörde hon till dem som ville ha ett politiskt men inte ett ekonomiskt medborgarskap för kvinnor?

Monsieur Beurdeley, advokat och den lokale borgmästaren, höll ett tal i sessionen om ”Kvinnan och civillagstiftningen”, som gav synen på arbetarskydd för kvinnor utifrån tidens traditionella föreställningar om familjen. I kongressboken har hans framställning fått en fin placering bland de viktiga anförandena. Denne advokat såg inte något fel på ett speciellt skydd; det skulle inte ses som nedvärderande av kvinnor:

Vi kräver ett effektivare skydd av kvinnor och på samma gång kräver vi rättigheter för henne. Detta är inte alls något som inte går ihop. Kvinnan kan vara svag utan att sakna förmågor; man kan tänka sig ett beskydd utan att det innebär en nedvärdering.⁴⁹

48. "Le congrès de 1889 doit avoir pour effet de montrer que les femmes ont fait leurs preuves et qu'elles ont droit à la confiance et à la protection qu'on leur a refusées jusqu'à ce jours", Paris July 1889:III.

49. Beurdeley var en av kongressens sekreterare; "Nous réclamons une protection plus efficace

Advokat Beurdeley behandlade förhållandet mellan kvinnor och män i äktenskapslagstiftningen. Mannen bestämde enligt lag i äktenskapet och beskyddade därmed kvinnan i utbyte mot att hon lydde honom. En familjemedlem måste bestämma, annars hotades den äktenskapliga harmonin. Beurdeleys åsikt var att mäns och kvinnors attraktion för varandra byggde på att de var olika. Det vore mot naturen att bygga ett äktenskap på jämlikhet. Kvinnans svaghet behövde äktenskapets beskydd, och mannen borde vara friare än kvinnan eftersom han var starkare. Beurdeley, jurist och politiker, menade att det var statens skyldighet att skydda en ogift kvinna som inte hade någon makes protektion. Mer lagligt beskydd av kvinnor vore önskvärt för att skydda deras heder och moral.⁵⁰

Advokatens sätt att resonera gör det lättare att förstå att det för många var självklart att staten gick in och ”beskyddade” kvinnor genom ett nattarbetsförbud, fastän ett sådant skydd inte antogs behövas för män. Kvinnan ansågs enligt de flesta så kallade civiliserade länders familjelagstiftning behöva stå under en mans beskydd, eftersom hon var utsatt på grund av sin kroppsliga och mentala svaghet. Det hade Jules Simon också talat om. Hon var beskyddad i sin ursprungsfamilj som dotter. Senare beskyddades hon av sin äkta make. Men mannens beskyddande makt räckte inte in i fabriken och begränsades när en kvinna lönearbetade utanför hemmet. Det var därför inte märkligt att kräva att staten skulle ta på sig den beskyddande uppgiften i arbetslivet. Detta resonemang hade sin logik i tidens kvinnosyn. Att stödja ett särskilt arbetarskydd för det svagare könet blev en naturlig slutsats för alla dem som anslöt sig till den rådande kvinnosynen och dess konsekvenser i äktenskapslagstiftningen. Att tänka på annat sätt vore konstigt, nästan inhumant.

Sekelskiftet innebar en skärpning av konflikter mellan kvinnor och män, som bland annat resulterade i att motsättningar diskuterades, formulerades och preciserades. Lösningar på problemet med kvinnors arbetsinsatser utanför det skyddande hemmets väggar, utanför familjen, presenterades. En av dem var ”beskydd” på arbetsplatsen genom arbetarskyddslagstiftning. Män hade all makt beträffande lagstiftningen (även om inte alla män hade sådan

pour la femme et en même temps, nous revendiquons ses droits. Cela n'implique pas contradiction. La femme peut être faible sans être incapable; il peut y avoir protection sans déchéance.” (XLV) Paris July 1889:XXXIV–XLV; Klejman & Rochefort 1987:435.

50. Paris July 1889:XXXIX & XLV.

makt). Män hyste uppfattningar om kvinnors behov och ställning i samhället. Det hade märkts vid de två kvinnokongresserna i Paris år 1889, där män – sida vid sida med kvinnor – uttryckt sina åsikter. Det skulle märkas igen vid internationella manskongresser.